

2. Бойко В. М. Українські народні традиції в сучасному одязі / В. М. Бойко. Київ : Народна думка, 1970. 246 с.
3. Васіна З. А. Український літопис вбрання / З. А. Васіна. Київ : Мистецтво, 2003. 186 с.
4. Гулей О. В. Декоративно-прикладне мистецтво : навчальний посібник / О. В. Гулей. Суми : Видавництво СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2010. 152 с.
5. Кара-Васильєва Т. В. Українська вишивка : Альбом. Київ : Мистецтво, 1993. 110 с.
6. Матейко К. І. Головні убори українських селян до початку XIX століття / К. І. Матейко. Київ : Либідь, 1973. 109 с.
7. Ніколаєва Т. А. Історія українського костюма / Т. А. Ніколаєва, Л. С. Міненко, О. П. Слінчак. Київ : Либідь, 1996. 176 с.
8. Стамеров К. К. Нариси з історії костюмів. Київ : Либідь, 1978. 225 с.
9. Шевченко Є. І. Українська народна тканина. Київ : Артанія, 1999. 599 с.
10. Щербаківський В. Українське мистецтво. Київ : Наукова думка, 1995. 287 с.

REFERENCES

1. Biletska V. S. Ukrainian shirts, their types, evolution and ornamentation / V. S. Biletska // Materials to ethnology and anthropology. Kyiv: Art. Pp. 52-55.
2. Boyko V. M. Ukrainian folk traditions in modern clothes / V. M. Boyko. Kyiv: People's Thought, 1970. 246 pp.
3. Vasina Z. A. Ukrainian Chronicle of Dresses / Z. A. Vasin. Kyiv: Art, 2003. 186 p.
4. Gulyuy O. V. Decorative-applied art: a textbook / O. V. Guley. Sumy: Publishing house of the Sumy MPU named after AS Makarenko, 2010. 152 p.
5. Kara-Vasilieva TV Ukrainian embroidery: Album. Kyiv: Art, 1993. 110 p.
6. Mateyko K. I. Headgear of Ukrainian peasants to the beginning of the XIX century. Kyiv: Lybid, 1973. 109 p.
7. Nikolaeva T. A. History of the Ukrainian costume / T. A. Nikolaev, L. S. Minenko, O. P. Slinchak. Kyiv: Lybid, 1996. 176 pp.
8. KM K. Stamper Essays on the history of costumes. Kyiv: Lybid, 1978. 225 p.
9. Shevchenko E. I. Ukrainian folk fabric. Kyiv: Artania, 1999. 599 p.
10. Shcherbakivsky V. Ukrainian art. Kyiv: Scientific Opinion, 1995. 287 pp.

УДК 37.035.6:745/749

О. В. Гулей, А. В. Пустовойтова
Сумський державний педагогічний
університет імені А.С.Макаренка

ЕТНОКУЛЬТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ ЖІНОЧОГО ВБРАННЯ СЛОБОЖАНЩИНИ ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ

У статті розглядаються регіональні етнокультурні особливості жіночого народного костюма Слобожанщини початку XX століття.

Ключові слова: етнокультура, традиційне вбрання Слобожанщини, натільний, стегновий та нагрудний одяг, аксесуари.

Гулей О. В., Пустовойтова А. В. Этнокультурные особенности женской одежды Слобожанщины начала XX века

В статье рассматриваются региональные этнокультурные особенности женского народного костюма Слобожанщины начала XX века.

Ключевые слова: этнокультура, традиционный наряд Слобожанщины, нательный, бедренный и нагрудный одежда, аксессуар.

Guley O. V., Pustovoitova A. V. Ethnocultural peculiarities of women's integration of Slobozhanshchyna of the beginning of the 20th century

The article deals with regional ethnocultural features of the women's folk costume of Slobozhanshchyna of the early twentieth century.

Keywords: ethnic culture, traditional clothes of Slobozhanshchyna, false, feminine and breastwear, accessories.

Постановка проблеми. Процеси та умови формування українського вбрання як виразника національної ідентичності, потребують найретельнішого і всебічного дослідження, оскільки дають змогу, з одного боку, виявити витоки його історичного коріння, а з іншого – з'ясувати давність походження української етнокультури. Це питання є надзвичайно актуальним з огляду на глибинне пізнання історії України та культури її народу, особливо в наш час, коли зацікавленість власною історією стає важливим чинником духовного відродження нації. В умовах новітніх світових процесів глобалізації суспільних міжетнічних відносин особливо актуалізувалась потреба у захисті власної історичної спадщини, захисті національних культурних цінностей – мови, вбрання, народних традицій.

Аналіз актуальних досліджень. Значний внесок у методологію реконструкцій історичного костюма зробили вітчизняні та зарубіжні науковці – історики, етнографи, мистецтвознавці: Є. Антонович, А. Арциховський, Н. Горбачова, Д. Зеленін, Н. Калашнікова, Г. Маслово, А. Погожева, М. Рабинович, Т. Равдонікас, Є. Рікман, М. Ростовцев, Б. Рибаків, С. Рябцева, В. Седов, Л. Чижикова та інші, теоретичні розвідки яких були враховані в роботі. Про збереження системи етнічних стереотипів писав А. Пономарьов, який вважав, що від цього залежить не лише доля етнічної культури, а значно більше: цілісність етносу, стабільність суспільства і навіть держави [13, с. 120].

Науковий багаж попередніх досліджень у галузі українського костюмознавства початку XX століття певною мірою обмежувався історичними, соціальними і політичними рамками, що не тільки гальмувало об'єктивне бачення цієї теми в часі й просторі, а й практично стримувало процес осмислення власної історії. Діапазон дослідження регіональних особливостей традиційного вбрання українців настільки об'ємний, що потребує долучення фахівців з археології, історії, етнології, мистецтвознавства, антропології, теології, які кожний в своїй галузі відтворюють образи вбрання різних історичних періодів розвитку української етнокультури. Це стосується реконструкцій як окремих елементів вбрання, так і комплексних реконструкцій ансамблів історичних костюмів. Провідними вітчизняними спеціалістами в темі реконструкції історичного вбрання населення України є О. Бобровська, Є. Брайчевська, Н. Бурдо, З. Васіна, Л. Ключко, В. Ключко, П. Корнієнко, Г. Ковпаненко, Г. Кокоріна та інші.

Мета статті: в історико-мистецтвознавчому аспекті узагальнити відомості про регіональні етнокультурні особливості жіночого вбрання Слобожанщини початку XX століття.

Виклад основного матеріалу. Одним із найдавніших елементів народного одягу – є сорочка як жіноча, так і чоловіча. На Слобожанщині побутували жіночі сорочки переважно полтавського типу, які називали українками, або малоросками. Оскільки на Слобожанщині ткацькі верстати були неширокі – полотно 40-55 см завширшки, то на сорочку витрачали три полотна. Святкові сорочки були додільними – викроєними із суцільного полотна, буденні могли мати верх із якіснішого полотна, низ із грубого, тобто сорочка «докачувалася», «підточувалася» і мали назву «до підточки». Спочатку сорочки вишивали білим по білому, як і рушники. Вишивалися і мережилися рукава, іноді – уставки, і обов'язково подоли були мережані або вишиті, бо вони мали «виглядати» з-під поясного одягу – плахти [3].

Плахта шилася з двох полотнищ барвистої саморобної вовняної тканини з геометричним орнаментом, які зшивалися до 1/2 чи 2/3 по довжині та перегиналися навпіл незшитими кінцями – «крилами» – назовні. До крил по кутках пришивали різнокольорові китиці. За кольором плахти можна було сказати, хто це – дівчина чи молодиця, молода чи стара жінка. Дівчата носили червоні або малинові плахти – червчатки. Молода жінка носила червчатку, але до народження першої дитини. Потім вона мала переходити на червоно-сині та чим далі, тим темніші плахти. Бабусі носили чорні, однотонні дерги. У піст жінки одягали синятки – сині плахти. Підв'язували плахту до стану поясом. Святковий пояс – неширокий, однотонний чи кольоровий – крайка. Повсякденні пояси – до 30 см – виконували не стільки декоративну функцію, скільки берегли попереk (як пояси сучасних борців чи важковаговиків), бо і чоловіки, і жінки займалися тяжкою фізичною працею [5].

Нагрудний безрукавний одяг – керсетки, обшиті кольоровою тасьмою – висічкою. Святкові керсетки шили з дорогих тканин, наприклад плису, оздоблювали тасьмою, зубчатою аплікацією. Їх крій мав підкреслювати фігуру, для чого завищували лінію талії, розшивали низ вставними клинами ззаду по лінії талії. Лінія відрізу прикрашалася вишивкою, тасьмою. Під впливом міста на селі з'явився нагрудний одяг із рукавами – кофти-круглоплічки, кофти-холодайки, куфайки, баски, стяжки, гусарки, козачки, матроски тощо. Такий одяг мав різноманітний крій, довжину та оздоблення і шили його із фабричних тканин. Зокрема, на Слобожанщині керсетки шили із строкатих тканин, бавовняної парчі, оздоблювали оксамитовими нашивками, гудзиками. Застібали керсетки на лівому боці на гапlickи. Для них характерними були фактурні шовкові та парчеві тканини неяскарих відтінків, дотримання певних пропорцій у зіставленні верхньої та нижньої частин, довжина, що наближалася до довжини міських кохт. Відрізна спинка закінчувалася по лінії талії, до якої підшивали до дев'яти бантових складок, що в пропорційному відношенні були коротшими за спинку, більше стирчали по боках. Такі короткі керсетки «по фігурі» без кишенькових клапанів підкреслювали жіночу талію. Вони також прикрашались чорним плисом, призбираними смугами кольорових стрічок та спрощеним геометричним декором, який дзеркально розташовувався уздовж обох передніх пілок, оскільки розріз і застібка слобожанських керсеток розміщувалися по центр [4].

Верхнім осінньо-весняним одягом слобожанок були куртки-куцини. Низи рукавів обшивали чорним плисом. Носили також довгі кофти з талією. Носили ватянки з вусами, шушони з великим коміром, що прикривав плечі, мов пелерина, і застібався на один гудзик. Узимку жінки вдягали криті кожушанки, а в сильні морози – кожухи, розшиті кольоровим гарусом [9].

Жіноче українське взуття, типове як для Слобожанщини, так і для Полтавщини: чоботи з кольоровою халявою і чорним передком – чорнобривці, пізніше – високі шнуровані черевички. Бідніші взували шкіряні черевички – коти. На свята, навіть літом, взували чоботи, їх шили із сап'яну (сап'янци). Червоні чоботи уподобали дівчата, і це зумовило появу епітету: «Дівчина в червоних чоботях». Росіянки взимку носили личаки (лапті) із суконними чи полотняними онучами, плетені шкарпетки, панчохи з черевичками, а влітку могли ходити босоніж. Йдучи в поле, щоб стерня не поколола ноги, змазували їх дьогтем [2].

Варто вказати, що гордістю кожної дівчини було її волосся, надаремно казали: «Коса – дівоча краса». У свята заплітали дві чи одну косу і прикрашали кісниками – різнокольоровими стрічками. Дівчата «на порі», тобто заручені, носили віночки з живих чи паперових квітів. На Харківщині за два дні до весілля дівчина одягала вінок із квітів із павичевими перами, а до коси прикріплювала зо двадцять різних стрічок, куплених женихом. Нареченому ж до шапки прив'язували невеличкі розетки з червоної та синьої стрічок. Якщо дівчата пишалися косами і намагалися зробити їх гарнішими і прикрасити, то жінки не могли «світити волоссям». Для

них було найбільшим гріхом, і, навіть, наприкінці XIX століття (за свідченням іноземних мандрівників), вважалося, що жінка легше могла показати коліно, ніж пасмо волосся. Вона могла позиватися до суду і розраховувати на задоволення позову – якщо її «розчіпчив», тобто зняв очіпок, навіть, рідний чоловік [6; 11]. Головні убори слобожанок: у XVII – XVIII столітті – рушникopodobні намітки, якими завивали голову жінки, залишивши вільним лише обличчя, а з XIX століття – полотняні, шовкові та парчеві очіпки різноманітної форми, а також капори. На Слобожанщині українці і росіяни довгий час жили разом, іноді – в одному селі. Тож не дивно, що спільною була їх манера одягатися. Наприклад, убрання жінки з Балаклійщини – це щось середнє між українським і російським костюмом. На користь того, що саме це російський одяг, свідчить і крій, і оздоблення сорочки: українці ніколи не робили манжетів на своїх сорочках, не вставляли стрічки сатину між уставкою і рукавом, та й мотиви вишивки на рукавах не притаманні їм (нижній ряд вишивки) [7; 8].

Верхній одяг мешканців Слобожанщини відзначався багатством оздоблення, що виконувалося техніками вишивки та аплікації. Особливо пишно прикрашалися Охирські та Богодухівські кожухи, розшиті барвистим гарусом на полах, спині та комірці: до п'ят – «тулубчасті» і коротші – кожушанки [4].

Головні убори були різноманітними залежно від сезону, місцевих традицій тощо. У слобожан та полтавчан (чоловіків) – малахаї із суконим верхом, навушниками та потиличником. На сході Харківщини носили так звані «пиріжкові» шапки. Були поширені й високі каракулеві шапки. Улітку вдягали картузи або традиційні брилі. Для найбільш поширених чоловічих зачісок українських селян XIX – початку XX століття характерне досить високе підрізання волосся навколо всієї голови. Верхнє волосся біля маківки прикривало підголені місця [3].

На Центральному Подніпров'ї та Слобожанщині багаті дівчата носили російські золоті рублі або фальшиві дукати, які спеціально виготовляли місцеві ювеліри. Монети для дукачів були найчастіше тонкі та великі в діаметрі – австрійські дукати Марії Терезії. Замість них згодом з'явилися російські рублі та дукати місцевого виробництва зі святим образом з одного боку й портретом цариці Єлизавети чи Катерини – з другого. Золоті й срібні дукачі були дуже дорогими. Перший дукач дарував дівчинці її хрещений батько на перші роковини. Найкращим вважався дукач з викарбуваним образом святої великомучениці, ім'я якої мала похресниця [10].

Таким чином, встановлено, що в українському народознавстві й етнології жіноче вбрання Слобожанщини початку XX століття було об'єктом висвітлення окремих компонентів, розглянуто види і типи одягу, досліджувалася специфіка оздоблення тощо.

Висновки. Отже, костюм є показником стану розвитку суспільства в системі його техніко-економічних досягнень, міжетнічних зв'язків і внутрішньо соціальних диференціацій, відбиває систему вірувань, звичаїв, моральні норми, естетичні та художні ідеали. Як культурна форма, вбрання виконує низку важливих функцій, відображених в гендерних, вікових, етноісторичних показниках, які найбільше відтворюють матеріальну та духовну реальність свого існування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Астахова О.В. Свята та побут Слобожанщини / О.В. Астахова, Т.М. Крупа, В.А. Сушко. Харків: Колорит, 2008. 143 с.
2. Боряк О. О. Україна: етнокультурна мозаїка. Київ: Либідь, 2006. 322 с.
3. Косміна О. Ю. Традиційне вбрання українців. Київ: Балтія Друк, 2008. 159 с.
4. Описи Харківського намісництва кінця XVIII століття. Київ: Наукова думка, 1991. 220 с.
5. Рідний край: Навчальний посібник з народознавства / За заг. ред. І. Ф. Прокопенка. Харків: ХДПУ, 1999. 526 с.
6. Січинський В. Чужинці про Україну. Вибір описів подорожей по Україні та інших писань чужинців про Україну за десять століть / В. О. Січинський. Прага, 1942. Київ: Довіра, 1992. 246 с.
7. Сумцов М. Ф. Дослідження з етнографії та історії культури Слобідської України / М. Ф. Сумцов, Харків: Атос, 2008. 588 с.
8. Сумцов М. Ф. Слобожане. Історико-етнографічна розвідка. Харків: Акта, 2002. 229 с.
9. Українська етнологія: Навч. посібник. Київ: Либідь, 2007. 400 с.
10. Україна: етнокультурна мозаїка. Київ: Либідь, 2006. 328 с.
11. Доде З. В. Костюм как репрезентация историко-культурной реальности: к вопросу о методе исследования / З. В. Доде // Структурно-семиотические исследования в археологии. Т. 2. Донецк: Донецк. нац. университет, 2005. С. 305–329.
12. Погожева А. П. Антропоморфная пластика Триполья / А. П. Погожева. Новосибирск: Наука, 1983. 144 с.
13. Пономарьов А. П. Українська етнографія: курс лекцій / А. П. Пономарьов. Київ: Либідь, 1994. 317 с.

REFERENCES

1. Astakhova O.V. Holidays and Life Slobozhanshchiny / O.V. Astakhov, T.M. Krupa, V.A. Sushko. Kharkiv: Color, 2008. 143 p.
2. Boryak O. Ukraine: ethnocultural mosaics / Kyiv: Lybid, 2006. 322 p.
3. Kosmina O. Yu. Traditional Ukrainian dress / O. Yu. Kosmina. Kyiv: Baltika Print, 2008. 159 p.
4. Descriptions of the Kharkiv governorship at the end of the XVII century. Kyiv: Scientific Opinion, 1991. 220 p.
5. Ancestral land: Textbook of Ethnology / For colleagues. edit I. F. Prokopenko. Kharkiv.: KDPU, 1999. 526 pp.
6. Sichinsky V. Strangers about Ukraine. Selection of descriptions of travels in Ukraine and other scriptures of strangers about Ukraine for ten centuries / V.O. Sichinsky. Prague, 1942. Kyiv: Dovira, 1992. 246 pp.
7. Sumtsov M.F. Research on ethnography and culture history of Sloboda Ukraine / M. F. Sumtsov, Kharkiv: Atos, 2008. 588 p.
8. Sumtsov M.F. Slobozhane. Historical and ethnographic intelligence, Kharkiv: Akta, 2002. 229 p.
9. Ukrainian ethnology: Teaching manual. Kyiv: Lybid, 2007. 400 p.
10. Ukraine: Ethnocultural mosaic. Kyiv: Lybid, 2006. 328 p.

11. Dode Z. V. Costume as Representation of Historical and Cultural Reality: On the Question of the Method of Research / Z. V. Dode // Structural Semiotic Research in Archeology. Т. 2. Donetsk: Donetsk. nats University, 2005. 305-329 pp.
12. Pogozheva AP Anthropomorphic plastics of Tripoli / A. P. Pogozheva. Novosibirsk: Science, 1983. 144 pp.
13. Ponomarev A.P. Ukrainian ethnography: course of lectures / A. P. Ponomarev. Kyiv: Lybid, 1994. 317 pp.

УДК 37.035.6:745/749

Гулей О.В., Штеба К. О.
Сумський державний педагогічний
університет імені А.С.Макаренка

З ІСТОРІЇ РОЗВИТКУ ВІТЧИЗНЯНОГО ХУДОЖНЬОГО РОЗПИСУ

Статтю присвячено історії розвитку художнього розпису в центральних областях України. Головну увагу приділено становленню петриківського декоративного розпису (с. Петриківка Царичанського району, Дніпропетровської області), одному із найпопулярніших видів народного мистецтва України.

Ключові слова: художній розпис, декоративно-прикладне мистецтво, село Петриківка, народні майстри.

Гулей О. В., Штеба Е. А. Из истории развития отечественной художественной росписи

Статья посвящена истории развития художественной росписи в центральных областях Украины. Главное внимание уделено становлению петриковской декоративной росписи (с. Петриковка Царичанского района Днепропетровской области), одному из самых популярных видов народного искусства Украины.

Ключевые слова: художественная роспись, декоративно-прикладное искусство, село Петриковка, народные мастера.

Guley O.V., Shteba K. O. From the history of the design of national artistic painting

The article is devoted to the history of the development of artistic painting in the central regions of Ukraine. The main attention is paid to the development of Petrykivsky decorative painting (village Petrykivka Tsarichansky district, Dnipropetrovsk region), one of the most popular types of folk art in Ukraine.

Keywords: artistic painting, arts and crafts, village Petrykivka, folk craftsmen.

Постановка проблеми та актуальність дослідження. На сучасному етапі дана тема є досить актуальною, адже помітно зросла етнічна свідомість народу, посилюється інтерес до вітчизняної давнини, люди усвідомили необхідність збереження традиційного народного мистецтва як генофонду духовності. Народне мистецтво в Україні є складником національного способу життя, виразником його етнічних ідеалів. Любов до рідної мови, обряду, традиційного ремесла і, в цілому, – до розуміння сутності національних цінностей формує у дітей та молоді любов до рідного краю. Важливим сьогодні є засвоєння цілісності та різноманітності культурно-історичного досвіду й набутку народу, що дає розуміння закономірностей розвитку народного мистецтва.

Петриківський декоративний розпис є одним із унікальних проявів української художньої культури, яка сягає корінням у глибини історії, що створювалась протягом століть працею і талантом наших пращурів. Петриківський розпис, за більш ніж столітню історію свого існування, пройшов шлях від виникнення художньої традиції до внесення у репрезентативний список нематеріальної культурної спадщини людства ЮНЕСКО у грудні 2013 року.

Аналіз актуальних досліджень. Цікавитись петриківським розписом діячі науки і культури почали наприкінці XVIII століття. У цей період з'явилися народознавчі розвідки Є. Євєнбаха, Д. Яворницького та інших. Дослідження народної творчості представлено у роботах В. Антоновича, Я. Головацького, М. Драгоманова, М. Костомарова та інших. Сучасними вченими, такими як: Є. П. Верещак, О. І. Воловиченко, Г. Е. Левченко, М. П. Тименков, Д. О. Тхоржевський, закладено основи методики навчання декоративного художнього розпису взагалі та петриківського розпису зокрема.

Мета дослідження: проаналізувати історичні відомості про розвиток петриківського художнього розпису як вагомого компонента народної культури України.

Виклад основного матеріалу. Петриківський декоративний розпис – один із видів українського народного малювання, що виник у селі Петриківка (Царичанського району, Дніпропетровської області). Первинно село дістало назву Петрівка, від імені старшого кошового гетьмана війська Запорізького Петра Калнишевського. З часу свого заснування (1772 р.) Петриківка була важливим адміністративним та торговельним центром, де тричі на рік збирався ярмарок, на якому місцеві майстри продавали килими, вибіячані тканини, а також вироби з дерева – скрині, сани, вікна, народні музичні інструменти (кобзи, бандури), розмальовані рослинним орнаментом [1]. Після ліквідації у 1775 році Запорізької Січі село стало казенною слободою, жителі якої не зазнали кріпосного гніту, що також сприяло розвитку народного промислу [5].

Спочатку петриківський декоративний розпис розвивався у вигляді стінопису житлових приміщень та декору речей господарського і хатнього вжитку. Із покоління в покоління передавалися традиції розпису, образотворчі мотиви якого виявилися і в народних картинах [4]. На початку XX століття, у зв'язку з появою паперу на селі та широким попитом на хатні настінні розписи, почалося виготовлення петриківськими